

Szerkesztői előszó

A *Médeia-interpretációk* szerkesztése közben olvashattuk a hírt: a jeles magyar rendező, Alföldi Róbert Euripidés *Médeiáját* állította színpadra a szöuli Koreai Nemzeti Színházban. Addig sem volt kérdéses számunkra, hogy a kolchisi királylány mítosza újra és újra aktualizálható történet, az európai kultúrától távol eső színházi esemény azonban nemcsak az időbeli, hanem a földrajzi határok tág voltát is nyilvánvalóvá tette. (Bár ebben az esetben minden bizonnyal a rendező ismertsége volt a meghívás alapja, az ő választása nem lehetett véletlen.) Ha ellenben nem a mítosz máig tartó recepcióját, hanem az eredetét próbáljuk meg kutatni, a „mélységesen mély” múlt sejlik fel, amelyben Médeia alakjának bizonyos aspektusai (például Hekaté alakján keresztül) még az egyiptomi és más keleti kultúrákig is elvezethetnek.

Médeia mítosza, mely jó ideig csak az Argonauták történetének részeként hagyományozódott, hasonlóan más görög mítoszokhoz, „eredeti” formájában nem maradt ránk. Hélios napisten unokájának, a távoli Kolchis királya varázserejű leányának történetét olyan irodalmi és képzőművészeti alkotásokból ismerhetjük, amelyek a különböző szerzői invenciók és intenciók, értelmezések sokféle hermeneutikai szintjét mutatják, és ez minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy bár Médeia történetének összefoglalása viszonylag egyszerű, alakjának és történetének értelmezése korántsem az. Erre már az első jelentős és máig nagyhatású feldolgozás, Euripidés Kr. e. 431-ben, Athénben bemutatott (és az akkori drámai versenyeken megbukott) tragédiája példa: a költő a Médeia sorsában benne rejlő minden fontos egzisztenciális kérdést felveti. Bár Euripidés drámája nem az első példája a mítosz görög kultúrában való jelenlétének, ezzel az alkotással veszi kezdetét Médeia történetének máig tartó irodalmi, képzőművészeti, színházi, filmes, zenei és más médiumokban megjelenő recepciója. A rendkívüli hatás okait és példáit vizsgáló kutatások eredményeit pedig mára már könyvtárnyi szakirodalom is mutatja.

A *Studia Litteraria Médeia-interpretációk* című tematikus számának ötlete az egyetemi oktatói munkánk során született meg. Évek óta tapasztalhattuk, hogy a görög drámákkal foglalkozó kurzusokon szinte mindig Euripidés *Médeiája* volt az az alkotás, amely leginkább megmozgatta a hallgatóságot, a legtöbb véleményre és vitára ösztönözve őket. Bizonyára ez is szerepet játszhatott abban, hogy végül az egyik hallgatónk azzal az ötlettel állt elő: tartsunk egy olyan félévet, amely csak Médeia alakjának értelmezéseivel foglalkozik. Így került sor a 2016/17-es tanév őszi félévében a *Médeia-interpretációk* című kurzusunk megszervezésére (amely korántsem bizonyult úttörőnek: nemcsak külföldön, hanem itthon is volt már példa hasonlóra). A tematikába bekerülő értelmezések, feldolgozások kiválasztását elsősorban az a szándék vezérelte, hogy olyan jelentős művekkel foglalkozzunk, az ókortól napjainkig, amelyek felmutatják a

Médeia-mítoszban rejelő és a saját koruk kulturális és egyéb kontextusába beágyazódott értelmezési lehetőségeket és stratégiákat, és nem utolsósorban lehetőséget adnak az adaptáció és medialitás mindenkori összefüggéseinek a megvilágítására is. Ezeket az elméleti szempontokat aztán több praktikus szempont is felülírta, végül mégis izgalmas előadássorozat jött létre, számos oktató közreműködésével. (A témák kronológiai rendjében: D. Tóth Judit, Darab Ágnes, Gesztelyi Tamás, Pintér Tibor, Grunda Marcell, Bódi Katalin, Goretity József, Kricsfalusi Beatrix.)

Az ötlet tovább terebélyesedett: úgy gondoltuk, érdemes volna megírni mindazt, amiről szó volt a félév óráin. A kurzus témái önmagukban persze kevésnek bizonyultak volna egy tematikus számhoz, így másokat is felkértünk a közreműködésre. Sok más ideálisan kigondolt szerkesztői tervhez hasonlóan a miénkről is elmondható, hogy nagyreményű elképzeléseink nem minden tekintetben valósultak meg. Bár viszonylagos teljességre legfeljebb az antik témákkal kapcsolatban törekedhettünk volna, mind az ókor, mind a későbbi korok vonatkozásában hiányolhatják olvasóink a Médeia-mítosz több fontos interpretációjának, adaptációjának a bemutatását, mint például a *Hősnők leveleinek* (Ovidius) Médeia-fejezetét, Valerius Flaccus eposzát, Franz Grillparzer, Jean Anouilh, Christa Wolf és mások jelentős műveit. Hiányzik a zene, a színház, a tánc adaptációinak bemutatása; és nem utolsósorban igen fontos és hasznos lett volna a mitológéma alakváltozatait átfogóan bemutató tanulmány. Az inkább csak számunkra, szakmai szerkesztők számára „fájó” hiányok ellenére is – úgy véljük – jelentős írásokat vehet kézbe az olvasó, melyek nemcsak a Médeia-történet, hanem az egész antikvitás kultúrájának élő voltát is mutatják.

A lapszám első írása D. Tóth Judit Euripidész-tanulmánya, amely a Médeia-mítosz későbbi recepcióját alapvetően meghatározó alkotással nem egyedülként foglalkozik. A szerző Médeia alakját mint „korinthosi feleséget” állítja középpontba, és a kiterjedt kutatások azon irányához csatlakozik, amely a főhősnő indulatos bosszújának (és ennek részeként gyermekei megölésének) végső okát nem a barbárságából fakadó másságában látja, hanem mindenekelőtt megcsalt és megalázott voltában. Az Iasón árulása után megmutatkozó és alakját a mitikus múltjához visszkapcsoló barbársága asszonyi, női másságának a jelölőjévé válik, tettei pedig a kortárs asszonyok, nők tapasztalatának médiumává. Az Euripidész-tragédiával foglalkozó másik írásban (*Euripidész Médeiajának magyar fordításairól*) Polgár Anikó a dráma két magyar fordítását veti össze: Kerényi Grácia formahű átültetését (illetve annak Magyar Fruzsina dramaturg általi módosítási javaslatait), valamint Rakovszky Zsuzsa angol nyelvből, színházi megrendelésre készült magyarítását. Az antik művek fordításának elméleti és gyakorlati kérdéseit kutató szerző nemcsak egyszerűen összeveti a két szöveg megoldásait, hanem a fordítások filológiai aspektusán túl két nagy fordítói paradigmába is belehelyezi őket: a rekonstruktív, formahű és a nyelvi idegenséget kiküszöbölni kívánó, prózához közelítő fordítások paradigmájába.

A már Euripidész-hatásokat is mutató Apollónios Rhodios művét, az *Argonautikát* egy részletén és az ahhoz kapcsolódó bevezetésen és magyarázó jegyzeteken keresztül

ismerhetik meg az olvasók. Tordai Éva a nagyhatású mű egy fontos részletének (3. 616–824) a műfordítását adja, formahű megoldással. A hellenisztikus kori szerző műve, amely az Argó hajósai történetének legteljesebb ránk maradt elbeszélése az ókorból, ráadásul az egyetlen fennmaradt eposz Homéros és Vergilius alkotásai között, az utóbbi időkben Magyarországon is egyre nagyobb figyelmet kap. Bár az elmúlt évtizedekben kisebb fordításrészletek jelentek már meg az eposzból, Tordai Éva az, aki több mint száz év elteltével Szabó István veretes fordítása után (1877) vállalkozik a mű modern magyar nyelvű átültetésére. A közölt részlet – mely itt jelenik meg első ízben – a szerelmes Médeia lelki vívódásaiba enged bepillantást. Peszlen Dóra bevezetője nemcsak az eposz témáját és felépítését mutatja be, hanem fontos irányítúként is szolgál a művel kapcsolatos, egyre gazdagodó hazai kutatásokban való eligazodáshoz; valamint magyaró jegyzetekkel segíti a fordított részlet megértését.

Bán Katalin *Médeia, a gyermekgyilkos az antik görög lélekfogalom tükrében* című írása Médeia Euripidés tragédiájában elhangzó kulcsfontosságú mondatát (1078–1080) teszi meg vizsgálódásainak kiindulópontjává, amelyben a hősnő az indulat, a haragvó lélek (*thymos*) józan ész (*nus*) fölé kerekedésének ad hangot. A Médeia lelkében dúló romboló indulatok megfékezhetőségének kérdése nemcsak a drámaíró filozófus kortársait, hanem a későbbi antik bölcselőket is foglalkoztatta, és az egyes szerzők gyakran hozták fel Médeia példáját a lélek részeinek és azok küzdelmének bemutatásakor. A tanulmány szerzője Platón, Aristotelés, Chrysippos, Galénos, Apollónios Rhodios, Epiktétos és néhány újplatonikus gondolkodó ezzel kapcsolatos lélektani nézeteibe enged bepillantást.

Adorjáni Zsolt tanulmánya (*Médeia és Cleopatra. Intertextuális kapcsolatok Pindaros 4. pythói ódája és Propertius 4. 6 elégiája között*) már a római szerzőkhöz vezeti át az olvasót, és nemcsak témája, hanem módszertana szempontjából is új a megelőzőkhez képest. Kiindulópontja Propertius actiumi győzelemnek emléket állító elégiájának (4. 6) egy részlete (37–54), melyben Pindaros negyedik pythói ódájára utaló intertextuális kapcsolatot lát. A szerző – Pindaros költészetének elmélyült kutatójaként – arról győz meg bennünket, hogy a Propertius-költeményben név szerint nem említett Cleopatra a pythói óda Médeiájának feleltethető meg, tovább gazdagítva ezzel a római költemény értelmezését.

A reneszánsz és a későbbi korok Médeia-értelmezésére még Euripidés művénel is nagyobb hatást gyakorló Ovidius- és Seneca-alkotásokról egy-egy tanulmány szól, tovább gazdagítva a római irodalmi példák sorát. Krupp József (*Kontroll és definíció. Médeia monológja Ovidius Metamorphosésében*) az *Átváltozások* Médeia-elbeszélésének a nyitányára, a szerelembe esett lány monológjára koncentrálna (11–71), mely szintén nagy hatást gyakorolt a későbbi irodalomra és képzőművészetre. A szerző a Médeia lelkében zajló bonyolult lelki folyamatokat szoros szövegértelmezéssel elemzi, rámutatva az Ovidius szövegét másokéhoz kapcsoló intertextuális és nyelvi játékokra is, melyekkel a római költő megteremti a saját, összetett személyiségű Médeiáját. Seneca ugyancsak nagyhatású *Medea* című tragédiáját Darab Ágnes tanulmánya értelmezi, az

európai recepciótörténet kontextusában („*Hálátlan Iason: hitvesed felismered?*” *Seneca Medeájáról*). Seneca drámája nem egyszerűen egyik kiindulópontja a későbbi hatástörténetnek, hanem maga is felmutat hatásokat, mindenekelőtt Euripidését, amire a szerző gyakran utal, nyomatékosítva, hogy Médeia történetét a későbbi korok a római irodalom alkotásain keresztül ismerhették meg. Ezen a recepciók keretén belül Darab Ágnes meggyőzően mutatja meg a Seneca-tragédia újszerű vonásait, a szenvedélyes, démoni karakter, a lélekben zajló történések verbális megalkotását. A tanulmány végén az alapkoncepciót egy újabb szemponttal gazdagítja, amikor a senecai *De ira* megállapításait is bevonja értelmezésébe.

Egy, a késő antikvitás és a reneszánsz irodalmában népszerű új műfaj, a cento első feltételezett latin nyelvű képviselőjének, Hosidius Getának a Médeia-tragédiáját mutatja be Hende Fanni írása (*Hosidius Geta Medea-centója*). A műfajnak mint sajátos irodalmi alkotási technikának nemcsak az első, hanem az egyetlen drámai műnemben fennmaradt példája is a *Vergilianus poétának* nevezett római szerző műve. A főképpen vergiliusi hatást mutató és hexameterekben megalkotott tragédiát a tanulmány szerzője elsősorban Médeia alakjának irodalmi előképei szempontjából vizsgálja, mindenekelőtt az *Aeneis* Didóját, de Euripidés (*Médeia*), Ovidius (*Átváltozások, Hősnők levelei*) és Seneca (*Medea*) Médeia-értelmezéseit is bevonva e sajátos alkotási technika vizsgálatába.

A lapszámban három tanulmány foglalkozik Médeia történetének képzőművészeti ábrázolásával, három különböző korszakra, az antikvitásra, a reneszánszra és a francia klasszicizmusra fókuszálva. Gesztelyi Tamás a *Médeia az antik képzőművészetben* című tanulmányában a görög archaikus kortól a római császárkorig követi végig a mitológiai alak ábrázolásait: Görögországtól Itálián keresztül a provinciáig. Áttekintésében a különböző mediális hordozókon (vázák, hydriák, kratérok, amphorák, falfestmények, szarkofágokon elhelyezett domborművek, szobrok) ábrázolt figurákat és jeleneteket vizsgálva az alkotások korabeli funkciójával is számot vet, amely legtöbb esetben a temetkezés rítusaihoz és a túlvilág képzetköreihez kapcsolódik. Hasonlóképpen aktualizált Médeia figurája a Bódi Katalin által vizsgált reneszánsz festményen, Girolamo Macchietti *Medea megfiatalítja Aesont* című alkotásán, amelyhez a festő Ovidius *Metamorphoses*-ét használta. Elemzéséből kiderül, hogy a varázsló Médeiát ábrázoló kép egy alkímista kísérleteknek is teret adó firenzei studiólóban kapott helyet számos más alkotás társaságában, amelyek feladata összességében a természet tökéletességének felmutatása volt. Bartha-Kovács Katalin a 17–19. századi francia festészet Médeia-ábrázolásait vizsgálja, amelyek elemzéséhez a korabeli képzőművészeti kritikákat használja fel, vagyis a képek befogadásának korabeli gyakorlatával is számot vet. A klasszicizmustól a romantikáig (Delacroix *Őrjöngő Médeiájáig*) ívelő áttekintésben a színház és a festészet kapcsolata is középpontba kerül, de mindenekelőtt a szenvedély ábrázolásának problémájára koncentrálnak.

Csantavéri Júlia sem az irodalmi adaptációk köréből választja elemzése tárgyát: tanulmányában Pier Paolo Pasolini *Médeia* című filmjében az euripidészi előszöveghez való viszonyt, illetve a mitológiai történet aktualizálásának módját vizsgálja, kiemelt figyelmet szentelve Médeia és Iasón bonyolult kapcsolatának. Gondolatmenetében kitér

a Pasolini-életműnek a görög mítoszokba való beágyazottságára, illetve a Médeia-film és az *Olaj* című monumentális regénytöredék viszonyára.

Csehy Zoltán és Bartal Mária a Médeia-mítosz magyar irodalmi adaptációit elemzi, így a 16–17. századi régi magyar irodalomból, illetve a 20. századi magyar költészetből egyaránt láthatunk példát arra, hogy egyes korszakok és az adott kulturális környezet miként aktualizálhatja a görög mítoszt. Csehy Zoltán Tinódi Sebestyén, Armbrust Kristóf, Koháry István és Gyöngyösi István műveit vizsgálva egyrészt a régi magyar irodalom és a görög mitológia összetett kapcsolatát, másrészt Médeia alakjának szerzőgazdó értelmezhetőségét mutatja be, amit tanulmánya címe össze is foglal: *A bölcs, az ördögös, a gyilkos és a szerelmes*. Bartal Mária *A kívüllét neve* című tanulmányában Weöres Sándor *Medeia* című hosszúversét elemzi: kérdésfeltevésében kiemelt az a gondolat, hogy az 1954-ben írt szövegben, illetve korabeli költeményeiben Weöres hogyan mozgósítja az archaikus (irodalmi) nyelvet és történeteket, illetve, hogy a vers miként rendezi újra az identitás határait és a diskurzusok hagyományos szerkezetét.

Goretity József és Pataki Elvira a Médeia-mítosz kortárs világirodalmi feldolgozásaira nyit kitekintést: tanulmányaikban egy orosz, illetve egy francia adaptáció elemzése kap helyet. Goretity József Ljudmila Ulickaja *Médea és gyermekei* című regényét mindenekelőtt az orosz irodalmi-elbeszélői hagyományba való beágyazottsága irányából mutatja be, miközben elhelyezi a regényt a kortárs orosz író eddigi életművében is. Tanulmánya rámutat arra, hogy Ulickaja Médeia-figurájában melyek azok az orosz kulturális és irodalmi vonatkozások, amelyek a görög nőalakot az orosz hagyományokba illeszkedő regényhőssé alakítják. Ulickaja regényével ellentétben a Pataki Elvira által elemzett francia próza nem olvasható magyarul, de a tanulmány érzékletesen mutat rá arra, hogy Marie Goudot *Médée, la Colchidienne* című ifjúsági regénye hogyan dolgozza fel a görög mítoszt, Christa Wolf regényadaptációját is felhasználva, amelyben a bűnös asszony-tradícióból való kiszabadítás gondolata különösen nagy hangsúlyt kap. A regény egyrészt lehetőséget adhat arra, hogy a fiatal olvasók belépjenek a mitológia világába, másrészt pedig olyan morális-érzelmi problémák feldolgozására nyújthat esélyt, amelyek életkorukból adódóan foglalkoztatják őket, de megbeszélésüket társadalmi tabuk korlátozzák.

A lapszám recenziós blokkjában Berta Erzsébet írását olvashatjuk, aki a berlini kultúra- és médiatudós Inge Stephan Médeia-monográfiáját (*Medea: Multimediale Karriere einer mythologischen Figur*) veszi górcső alá. Bár a recenzeált kötet 2006-ban jelent meg, mind a mai napig egyik legkiválóbb összegző reflexiója annak a recepciók robbanásnak („Médeia-bumm”-nak), amely a 20. század utolsó évtizedeiben mozgatta meg a nyelvi és képi művészetek terepét Európában, a Médeia-mítosz adaptációinak sokaságát hozva létre a legkülönbözőbb médiumokban, s számtalan diskurzust kezdeményezve a tudományos beszédterben is. Tematikus lapszámunk számára ez a recepciók helyzete és teljesítménye teszi igazán érdekessé a könyvet.

Végezetül essék néhány szó a szerkesztés technikai elveiről is. A lapszám tanulmányait sokféleségük miatt nehéz lett volna tematikus csoportokba rendeznünk, így a

mediális különbségeket figyelmen kívül hagyva – egyetlen kivétellel – a témák kronológiai rendjében helyeztük el őket. Ami a görög szavak és nevek átírását illeti, a különböző korokból származó és medialitásukban is változatos művek névhasználatának sokféleségét olyan módon igyekeztünk kiküszöbölni, hogy az átírás alapelvét igyekeztünk egyszerűvé tenni. Ennek szellemében a Médeia-mítoszhoz kapcsolódó neveket – függetlenül attól, hogy a bemutatott mű görögül, latinul vagy más nyelven íródott – egységesen görögös formájukban, tudományos átírással hozzuk, annak tudatában, hogy ez a megoldás eredményezhet szokatlan változatokat is. Szintén a tudományos átírást alkalmaztuk az egyéb görög nevek esetében, ugyanakkor a magyar nyelvben már otthonosnak tekinthető közneveket (például prologosz, parodosz stb.) a szokásos fonetikus átírással hozzuk. Az antik szépirodalmi művek idézésében és jegyzetelésében pedig a – Studia Litteraria hivatkozási elveitől eltérő – klasszika-filológiai gyakorlatot követtük.

Reméljük, hogy a *Médeia-interpretációk* című tematikus számunkkal nemcsak a téma szaktudományos eredményeit gyarapíthatjuk, hanem kellemes időtöltést is kínálhatunk olvasóinknak! Teljék sok örömük összeállításunkban!

D. TÓTH JUDIT – BÓDI KATALIN